

דף לימוד לשיעורי וידאו

סדרת 'שלוש שבועות'
שיעור רביעי - מפרשי הגמרא

בשם ה' נעשה ונצליח
אד-ני שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך

ערב טוב לכולם נמשיך בסדרת שיעורים שיבארו את סוגית 'שלוש השבועות' המופיעה בגמ'
מסכת כתובות קיא ע"א וכן שנשנתה עוד בזוה"ק ובמדרשים, ראשונים ואחרונים

קושיא

טוענים המקשים
בנוסף, אצל מפרשי הגמרא המרכזיים, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רבי מנחם המאירי ועוד
- לא נמצא כלל עניין זה של שלוש השבועות,
וכן אצל מסכמי הגמרא להלכה, הרי"ף והרא"ש.

הפרכת הקושיא

א. המצאת ביטוי 'מפרשי גמרא מרכזיים' והשמטת מפרשים

אלו שטענו קושיא זאת המציאו ביטוי שלא מצינו אותם מעולם 'מפרשי הגמרא המרכזיים'
הטעות בביטוי זה היא שכל מי שהובא לעיל הוא חיבר 'חידושים על הגמרא'
הפרשנים על הגמרא הינם רש"י ותוספות (ופסקי התוספות), והם כן ביארו
ופירשו סוגיא זו

טוענים המקשים
בנוסף, אצל מפרשי הגמרא המרכזיים, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רבי מנחם המאירי ועוד
כל מי שציינו שמותם הם לא מפרשי הגמרא אלא מהות החיבורים שלהם היא שייכת לחלק
בתורה שנקראת 'חידושים' שמטרתם היא להעמיק בחקר הרעיונות והמושגים שבתלמוד,
לעיתים תוך השוואה למושגים אחרים או לסוגיות אחרות. רוב פירושי חכמי ספרד משתייכים
לקטגוריה זו, וכן חלק ניכר מפירושי האחרונים.

וכן הוסיפו המקשים את התיבה 'ועוד'
בנוסף, אצל מפרשי הגמרא המרכזיים, רמב"ן, רשב"א, ריטב"א, רבי מנחם
המאירי ועוד

מי הם ה'ועוד' מפרשים שלא ציינו את איסור שלוש השבועות

והרי המהרש"א, פני יהושע, ספר ההפלאה, המקנה **ועוד**, **כן הביאו דיון זה בחידושיהם על**
הגמרא

דף לימוד לשיעורי וידאו

ב. המצאת ביטוי 'מסכמי הגמרא להלכה'

אלו שטענו קושיא זאת המציאו עוד ביטוי שלא מצינו אותם מעולם 'מסכמי הגמרא להלכה'

הרי"ף והרא"ש לא הביאו את כל הסוגיות מהגמרא...אזי אין זה אומר שאם השמיטו סוגיא זו אזי שהיא לא להלכה, שהרי כפי ששנינו בשיעור הקודם הם כן הובאו באין ספור ספרי הלכה

בנוסף הם סיכמו רק נושאי הלכה מרכזיים שהיה בהם דיון הלכתי **ולכן הם השמיטו גם את הלכות לשון הרע** וכן את **הלכות טהרות** וכמעט שהם לא התייחסו **להלכות זרעים** אף שהובאו מהן רבות בגמרא

הביטוי הנכון הוא שהם תמצתו את ההלכה מהגמרא, בשביל שיכולו כל עמכה בית ישראל ללמוד מהתמצות הנ"ל ומכיוון שברבות השנים עלו שאלות חדשות, הוסיפו נושאי הכלים ביאור ע"י הרחבה

כגון כך אנו מוצאים שהרמב"ם תמצת את ההלכה, והנו"כ הרחיבו

הטור והשו"ע תמצתו, והנו"כ הרחיבו

דף לימוד לשיעורי וידאו

ג. כן הביאו

כפי שציינו וגם נציין אלו שטענו מה שטענו אינם כ"כ ברי-סמכא בתחום ההלכה ובכלל בתורה כולה לטעון טענות, מכיוון שאינם ת"ח

רש"י הק'

ממה שמובא בגמרא ידוע, אבל יטענו על כך שזהו פירוש על הגמרא ולא דעתו, ולכן ראוי להביא מעוד מקומות בהם רש"י הק' התייחס לאיסור שלוש השבועות

רש"י הק' זיע"א, ד"ה א"ל למושעות בארבע שבועות¹

א-ל למושעות, כדכתיב (תהלים סח, כא)... ויש אומרים אלו ארבע שבועות שכתובים בשיר השירים השבעתי אתכם וגו', שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ, ושלא יגלו את הקץ, שלא ימרדו באומות העולם, שלא יעלו בחומה, ושלא יגלו הסוד לאוה"ע.

ובאותן שבועות כתב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, ועכשיו מבקשת כנסת ישראל רבונו של עולם! יהי רצון מלפניך שתהיה לנו למושעות, שהשבעתנו באותן שבועות שלא נמרוד במלכיות ואנן במלכויות שומרים את שבועתנו וסובלין עול גלות, ואתה אמרת 'עד שתחפץ' - עכשיו יהי רצונך וחפצך להושיענו מיד האומות:

רבי יהודה ב"ר נתן 'הריב"ן'² זיע"א, פירוש מהדורא קמא דרש"י, כתובות קי"א ע"א (מובא בשיטה מקובצת מסכת כתובות דף קי ע"ב)

וכל הדר בחוצה לארץ. שיוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ כמי שאין לו אלוה דדמי כאילו עובד ע"ז. בכלי שרת שהביא נבוכדנצר מירושלים לבבל. **בחומה שלא יעלו מאליהם ויעלו כולם בחזקה שלש שבועות דבתלתא זמני כתיב השבעתי אם תעירו ובחד כתיב השבעתי אתכם אם תמצאו את דודי מה תגידו לו. ההוא באומי העול' כתיב לעתיד** וכן אמרה כנסת ישראל לאומות העולם לכשתמצאו את דודי לעתיד לבא מה תגידו לו שחולת אהבה אני שקבלתי מכם יסורין כו'. רש"י במהדורא קמא:

וכן אצל תלמידיו ותלמידי תלמידיו מצויה סוגיא זו

¹ מובא מתוך הספח"ק 'אוצר התפילות', וע"ע בספח"ק ילקוט רש"י, לרבי שאול קליימן זיע"א (קנוס סיטי, ה'תש"ב), פרק קב - פירוש הושענות.

² רבי יהודה בן נתן 'הריב"ן' זיע"א - פרשן ופוסק מארצות צרפת, היה מגדולי תלמידיו של רש"י הק' זיע"א, ונישא לבתו השנייה, מרים זתע"א, בנו הוא רבי יום טוב מפליזא זיע"א. החתן השני הוא רבנו מאיר בן שמואל זיע"א, (בעלה של "יוכבד החסידה זתע"א), המכונה "אבי הרבנים" (רשב"ם, ריב"ם ור"ת זיעועכ"א). הוסיף תכנים לפירושי רש"י המוכרים לנו כיום, והגיה אותם. הוא גם כתב פירושים משל עצמו לרוב מסכתות הש"ס, אך רק חלק קטן מהם קיים היום, ואנו יודעים על כך רק מאזכורים בודדים של פירושים אלה. פירושי מסתמכים בדרך כלל על פירוש רש"י, למרות שלא פעם חלק עליו. בפירוש רש"י למסכת מכות בדף י"ט, ב', כתב "רבנו גופו טהור ויצאה נשמתו בטהרה, לא פירש יותר, ומכאן ואילך לשון תלמידו ר' יהודה ב"ר נתן (הריב"ן)".

וכן ישנה דעה שאומרת שפירוש פרק חלק של רש"י אינו אלא של הריב"ן; חלק גדול מפירושו של הריב"ן למסכת כתובות נשמר בתוך "שיטה מקובצת" לר' בצלאל אשכנזי לכתובות. ר' בצלאל אשכנזי סבר שפירוש זה יצא מידי רש"י, והוא קרא לו "מהדורא קמא דרש"י".

דף לימוד לשיעורי וידאו

בעלי התוספות

והרי יש לנו מסורת מרש"י ועד תלמידי נכדו, רבנו תם, לגבי כך שאין מצות ישוב ארץ ישראל נוהגת בזה"ז (תוס' דרבנו חיים הכהן וספר היראים, רבנו יצחק הלבן)

רבי יצחק בן יעקב ר"י הלבן מפראג³ זיע"א, ספר קרובה, ביאור ל'אור ישע מאושרים'

טעמי גאונים אחרים, 'אור ישע מאושרים', ר' שלמה הבבלי יסד אותו בג' חרוזים על שמצא במדרש שיר השירים קדושתו של הקב"ה ושירותיו משולשים⁴, שיר (שיה"ש א א) אחד, השירים (שם) שנים הרי שלשה⁵, וכן ויושע ה' (שמי יד ל) "אז ישיר" אשירה (שם טו א) ג' ויסד מ"ג פסוקים, של שיר השירים בסוף החרוז כמנין פסוקים של האזינו השמים (דברים לב א-מד) וחילק את הפיוט לג' עניינים עד צאינה וראינה (שיה"ש ג יא) הפסוק בסוף החרוז, וכן האזינו חלוק השיר בג' עניינים מהאזינו עד חמאת בקר (דב' לב א-יד) הפסוק בסוף השיטה והשורה ומחמאת בקר עד ראו עתה כי אני הוא (שם שם יד-לט) סוף הפסוק באמצע העמוד והשיטה ומן ראו עתה כי אני סוף הפסוק בסוף השיטה רמז כי לג' עניינים יבא להם לישראל דגונין⁶ מיציאת מצרים עד בניין הבית עניין אחד וכשיחבר עוד יבנה פעם שנית וכן בשיר השירים שלש שבועות שכתב בהם עד שתחפוץ (שיה"ש ב ז; ג ה; ח ד) כלומ' שיחפץ בנו ג' פעמים אחד מיציאת מצרים ועוד אחד שהראה להם ניסים ונפלאות בבבל מדניאל וחנניה ומישאל ועזריה וממרדכי ואסתר ומכורש ומדריש ועוד בחר בהם בשלישית ונתנם לרחמים לפני כל שוביהם (תהי' קו מו), ועילה אותם על כל האומות בימי יוונים ובימי חשמונים בבניין בית שני...

בעלי התוספות הק' זיע"א, מס' סוטה, דף י"ג ע"א

סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור - תימה והלא מכיר ויאייר בן מנשה נולדו בימי יעקב והיו מבאי הארץ למה לא שאלם משה והם היו מבני בניו של יוסף י"ל שסוד הגאולה נמסר לסרח כדאיתא בפירקי ר"א (פרק מח) וכיון שבא משה הלכו זקני ישראל אצלה לפי שכבר נכשלו על ידי בני אפרים שיצאו שלשים שנה לפני הקץ ונמלכו עתה בה ואמרה להם מה לשון אמר לכם המושיע הזה אמרו לה פקוד פקדתי אמרה להם א"כ הוא הוא הלך גם משה אצלה. מתוספת רבי:

בעלי התוספות הק' זיע"א, פירוש בעלי התוספות עה"ת, חומש שמות, פרשת יתרו

ד"א והגבלת את העם סביב (שמות יט, יב). רמז והגבלת את העם, תגביל את ישראל בגלויות סביב סביב, מסביב ירושלים וסביב ארץ ישראל. השמרו לכם עלות בהר, רמז השביע את ישראל שלא לדחוק את הקץ ושלא לעלות לארץ ישראל קודם הזמן, כדכתיב "השבעתי אתכם בנות ירושלים מה תעירו וגו'", וזהו השמרו לכם עלות בהר, בהר זו ארץ ישראל והר הבית. ונגוע בקצהו, (צ' בתגין) רמז שלא יגעו לבנות את ביהמ"ק קודם זמנו.

ד"א ונגוע בקצהו שלא ירחקו את הקץ ולא ידחקו. וזהו ונגוע בקצהו ולכך בקצהו תגין על ישראל. מות יומת לא תגע בו יד כי סקול יסקל, כל הממהר לא יחיה, כל העולה קודם הקץ שעבוד הגלות, היובל זה השופר שנאמר יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, וזהו במשוך היובל המה יעלו בהר, וכתוב והשתחו לה' בהר הקדש בירושלים.

³ רבי יצחק בן יעקב ר"י הלבן מפראג זיע"א - נולד בפראג. אחיו של הנוסע רבי פתחיה מרגנשבורג זיע"א עבר לוורמייזא שם למד תורה מפי רבינו תם זיע"א (ראה תוספות יבמות ע"ב). לאחר מכן עבר לרגנשבורג שם שימש כדיין. כמ"כ חיבר פירוש או תוספות למסכת כתובות וזכר בתוספות, במדכ"י, באור זרוע ובדבריהם של פוסקים שונים. נפטר בא' בתשרי.

⁴ ראה מס' חולין דף צא ע"ב

⁵ השווה לשה"ש רבה, א' אות י'

⁶ דחינו דוגמאות

דף לימוד לשיעורי וידאו

בעלי התוספות הק' זיע"א, חידושי בעלי התוספות על התורה כתיבת יד⁷, פירוש לשה"ש, פרק ב' פס' ז

בצבאות או באילות השדה. **אם מרדתם על המלכיות הרי דמיכם מותר כצבי וכאיל**⁸.

רבי יצחק ב"ר יהודה הלוי⁹ זיע"א, פענח רזא, פרשת וישלח, פרק לב, פסוק ה

ואחר עד עתה - פי' אם באולי תאמר אלי צא והלחם עמי מאחר שקיימת תרי"ג מצות, לזה אני משיבך **שא"א עתה**, אראנו ולא עתה וגו', **שאתאחר מלהלחם עמך עד יעבור עת"ה** דהיינו ע' של גלות בבל ותי' של גלות מצרים וגלות אדום שימשך עד אחר ה' אלפים ליצירה ואז אלחם עמך באלף הששי כדכתיב **ועלו מושיעים וגו'.**

רבי מאיר הורוויץ זיע"א, רזא דמאיר על פענח רזא, שם, הערה יג

ואפשר לי לרמוז ע"ז בתיבות ואח"ר ע"ד עת"ה שבגמט' כמנין אליה"ו התשב"י, לרמז לו שלא ילחם עמו עד אשר יעברו כל הגליות, **עד ביאת אליהו לבשר בשורת משי"ח צדקנו בבא"ס.**

ועוד ועוד

⁷ קטעי מדרש על שיר השירים, קהלת ורות בתוך תכריך חידושי בעלי התוספות על התורה כתיבת יד (כתב-יד א') שנתפרסמו בקבצי "בית אהרן וישראל" גליונות קטז-קכה והנמצא באוצר כ"ק אדמו"ר סטאלין-קרלין שליט"א (מס' 688 בסופו), כתוב קטעי מדרש על ג' מגילות אלו שיר השירים ורות וקהלת, חלקם נמצאים במדרש רבה ובילקוט שמעוני, וחלקם נמצאים במדרש הנדפס ע"י ר' שלמה באבער בברלין תרנ"ה ואח"כ במהדורא מתוקנת יותר בוויילנא תרפ"ה בשם "מדרש זוטא", ולרוב נכתבו כאן בהרבה שינויים חלקם צויין על המקום וחלקם שאין בשינויים ענין לכדי ציון לא צויינו. גם יש לציין הרבה פעמים מתחיל המאמר: "א"ר" ולא כתוב שמו, כנראה שהכוונה "אמרו רבותינו". מובא מתוך 'קובץ בית אהרן וישראל', תשי"ע כסלו-טבת, מדור גנוזות, עמ' י'
⁸ מדרש זוטא
⁹ רבינו יצחק ב"ר יהודה הלוי זיע"א - מבעלי התוס', נכדו של רבי שמואל מפלייזא זיע"א (מבעלי התוספות).

דף לימוד לשיעורי וידאו

רמב"ן

הרמב"ן בן מתייחס בספה"קים לשלוש השבועות

פירוש המיוחס לרמב"ן על שה"ש, פרק ב' פסוק ז';
פירוש המיוחס לרמב"ן על שה"ש, פרק ג' פסוק ה';
פירוש המיוחס לרמב"ן על שה"ש, פרק ז' פסוק י';
פירוש המיוחס לרמב"ן על שה"ש, פרק ח' פסוק ח';
פירוש הרמב"ן עה"ת, בראשית, פרק לב פס' ד';
ספר האמונה והבטחון, פרק יט, ד"ה אנכי ה';
ספר האמונה והבטחון, פרק כב, ד"ה שלש מצות

הרמב"ן זיע"א, ספר הגאולה, סוף שער ראשון

והנה אחר הגאולה הזאת שנעשתה ברשיון כורש, אתה יודע ממגילת אסתר הפזור הגדול והפירוד העצום אשר הי' לעמנו בכל מדינות המלך אחשורוש מהודו ועד כוש, ואחרי כן לא עלו לארץ רק מעטים עלו עם עזרא מבבל וכו', **ויתכן אצלי כי רשיון כורש לא הי' אלא למלכות יהודה**, ואם תאמר שהי' רשיונו על הכל באשר אמר (עזרא א' א') "ובכל מלכותו", לא רצו שאר השבטים לעלות, **שלא אבו לדחוק את הקץ, שידוע הי' אצלם כי פקידת שבעים שנה לבבל נאמר ולא עליהם.**

הרמב"ן זיע"א, האמונה והבטחון, פרק ה, דף יא ע"א, ד"ה והחכם רבי עזרא

כי מה שאמרו לפי שאינם יודעים להתפלל בשם, **לא אמרוהו אלא לפי שישראל בגלות ושכינה עמהם ואינם יודעים לעורר האהבה, כי נסתמו מישראל המעינות העוררים, בהשביעם שלא יעוררו את הקץ כמ"ש השבעתי אתכם בנות ירושלים**, אבל בשאר ענינים אין ספק כי הם נענים. והתפלה היא שעמדה לאבותינו ולנו מיום גלות ירושלים, וברית כרותה ליי"ג מדות שלא יחזרו ריקם, וכפי רב המעשה הטוב תועיל התפלה בכל ענין וענין **כפי הראוי לגלות**. ומעשה דרבי חייא ובניו דבבא מציעא אינו סותר את דברינו כי יתכן לפרש שאותה שעה בלבד היה להם אותו הכח, כמו שאמרו אין לך אדם שאין לו שעה. והראיה לזה בכל יום ויום ר' חייא ובניו היו מתפללים י"ח אף על פי שלא היו יורדים לפני התיבה **בכללם להביא את משיחנו**. ועוד איך יתכן לומר שלא היה מחורבן הבית עד דורו של ר' חייא ובניו או בדורות שלאחריהן מי שהיה גדול בחכמה ובמעשים כמו ר' חייא ובניו. **ולא נענש אליהו לפי דעתי אלא מפני שגלה השעה**. והמקובל בדינו ברחמים ובתחנונים שאני עתיד לכתוב בחבור, כטפה מן הים הוא כנגד החכמה. ועם כל זה ידענו באמת כי יש כח בתפלה, ומקרא מלא הוא אשגבהו כי ידע שמי, לא אמר שמותי אלא שמי, וסמך יקראני ואענהו. **ואם הלכה היא נקבל ואם לדין יש לנו תשובה. והנכון מה שכתבתי.**

וכן תלמידיו ותלמידי תלמידיו הביאו מדרש הלכה זה בספה"קים:

רבי אברהם הלוי תמך זיע"א, פירוש על מגילת שה"ש, פרק ב' פסוק ז';
רבי אברהם הלוי תמך זיע"א, פירוש על מגילת שה"ש, פרק ג' פסוק ה';
רבי אברהם הלוי תמך זיע"א, פירוש על מגילת שה"ש, פרק ח' פסוק ח';
רבי אברהם הלוי תמך זיע"א, פירוש על מגילת שה"ש, פרק ח' פסוק ג' ד';
רבי אברהם הלוי תמך זיע"א, פי' על מגילת איכה, פרק ג', פס' א-סו ("אני הגבר");

רבי שלמה נ' אדרת 'רשב"א' זיע"א, ראה לקמן

הריטב"א זיע"א, ראה לקמן

רבי אֶשְׁתָּוִי הַפְּרָחִי זיע"א, כפתור ופרח, הקדמה;

רבי אֶשְׁתָּוִי הַפְּרָחִי זיע"א, כפתור ופרח, פרק י';

דף לימוד לשיעורי וידאו

רבי משה 'הגולה מקיוב' זיע"א, ספר שושן סודות, אות תקעו, סוד כל המקיים באגודו ;
 רבי משה 'הגולה מקיוב' זיע"א, ספר שושן סודות, אות תלו, סודו ע"ד אמת ;
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש בראשית, פרק ל"ב פסוק כ"ה
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש בראשית, פרק לג פסוק יב
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש בראשית, פרק לד פסוק ח'
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש בראשית, פרק מז פסוק כח
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש בראשית, פרק מ"ט פסוק ח'
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש שמות, פרק יד פסוק לא
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש שמות, פרק כ' פסוק ז'-ח'
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש שמות, פרק לח פסוק כא
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, חומש דברים, פרק כ"ט פסוק ט'
 רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה זיע"א, כד הקמת, ערך מילה
 רבי אברהם ב"ר שמואל אבולעפיה¹⁰ זיע"א, ספר חיי הנפש, הוצאה והצלה וגאולה ולקחה
 רבי אברהם ב"ר שמואל אבולעפיה זיע"א, ספר מפתח הספירות עה"ת, פרשת ראה
 רבי יהושע אבן שועיב¹¹ זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת וישלח יעקב
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת ויצא יעקב
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת ויצא יעקב
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת וישלח יעקב
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב, פרשת ויגש אליו, ד"ה וכן מתפרש
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב ליום אחרון של פסח והוא מדרש שה"ש,
 ד"ה ומסיים השבעתי אתכם
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב ליום אחרון של פסח והוא מדרש שה"ש,
 ד"ה ויש דרך אחרת במדרש
 רבי יהושע אבן שועיב זיע"א, דרשות ר"י אבן שועיב ליום אחרון של פסח והוא מדרש שה"ש,
 ד"ה מי יתנך כאח לי
 רבי לוי בן גרשון 'הרלב"ג' זיע"א, שמואל ב, פרק כא, פסוק כא
 רבי לוי בן גרשון 'הרלב"ג' זיע"א, משלי, פרק כח
 רבי לוי בן גרשון 'הרלב"ג' זיע"א, פי' לשיר השירים, פרק ב' פס' ז'
 רבי לוי בן גרשון 'הרלב"ג' זיע"א, פי' לשיר השירים, פרק ג' פס' ה'
 רבי לוי בן גרשון 'הרלב"ג' זיע"א, פי' לשיר השירים, פרק ה' פס' ח'
 רבי יעקב סקילי¹³ זיע"א, תורת המנחה, יעקב ניצל מעשו בגלל דרישת השלום
 רבי יעקב סקילי זיע"א, תורת המנחה, דרשה יא
 רבי יעקב סקילי זיע"א, תורת המנחה, דרשה טו
 רבי יוסף גיקטיליא זיע"א, שערי אורה, השער החמישי, הספירה השישית
 רבי יהודה ב"ר מהר"ם חלאווה זיע"א, אמרי שפר, פרשת וירא, פס' יד ;

¹⁰ רבי אברהם ב"ר שמואל אבולעפיה זיע"א – נולד בשנת ה'א', למד תורה אצל רבי הלל ב"ר שמואל (מתלמידיו של רבנו יונה) ורבי ברוך התורגמי זיע"א. נפטר בשנת ה'נ"א בערך.

¹¹ רבי יהושע אבן שועיב זיע"א – נולד בשנת ה'מ. מחכמי ספרד הידוע בספר הדרשות שלו. מתלמידי הרשב"א זיע"א (תלמיד הרמב"ן ורבנו יונה מגירונדי זיעוועכ"א), דרשותיו נאמרו, כנראה, בפני הציבור בשבתות. כך יש להסיק מסיומו לדרשה בפרשת ואתחנן, בה הוא מציין ששבת זו חלה בחמישה עשר באב. ספר דרשותיו נדפס לראשונה בקושטא יע"א, בשנת ה'רפ"ג. תלמידו הוא רבי מנחם בן זרח זיע"א (בעה"מ הספה"ק "צידה לדרך"). נלבי"ע בשנת ה'ק"א בערך.

¹² נכד הרמב"ן זיע"א, ה'מ"ח – ה'ק"ה
¹³ מתלמידי הרשב"א זיע"א, (תלמידו של הרמב"ן ושל רבנו יונה מגירונדי זיעוועכ"א).

דף לימוד לשיעורי וידאו

רבי יהודה ב"ר מהר"ם חלאווה זיע"א, אמרי שפר, פרשת וישלח, פס' ח';
 רבי שלמה דוראן 'הרשב"ש' זיע"א, תשובת הרשב"ש, סי' ב';
 רבי יעקב ששפורטש זיע"א, שו"ת אהל יעקב, סימן ס"ח, דף ע"ג ע"א;
 רבי יעקב ששפורטש זיע"א, ציץ נובל צבי

רשב"א (תלמיד הרמב"ן)

רבי שלמה ן' אדרת זיע"א, חידושי הרשב"א, פירושי הגדות חולין צ"א ע"א (נדפס בעין יעקב, שם)

גם אנחנו בגלות שלישית גלינו מארצנו שבויים בזויים על ידי רומי שעיקרה אדומיים ועבדנו אותם לא כעבד נמכר רק כעבד משרת את אדוניו, ונותנים מסים וארנוניות פעמים רבות, ויש לנו לעמוד תחת רשותו עד שיראה ד' בעניינו ויגיע זמן הגאולה העתידה, וירדפנו בצאתנו קצת כרמוז בספרי הנביאים מן המלחמות שיעשו קצתם עם משיחנו הראשון¹⁴, ואחר יכרתו לנו כולם ברית עד אשר יביאנו מנחה לה' כאמרו והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לד'.

■ רבי שלמה ן' אדרת זיע"א, שו"ת הרשב"א חלק א סימן תקמח

וישראל נוחלי דת האמת בני יעקב איש אמת כלו זרע אמת נוח להם לסבול עול גלות ומה שיגיעם מהאמין בדבר עד שיחקרו חקירה רבה חקירה אחר חקירה להסיר כל סוג מהדברים הנאמרים להם. ואפילו במה שיראה להם שהוא אות ומופת והעד הנאמן באהבת עם אלהי אברה' דרך האמת ולהרחיקם. אף המסופק ענין משה עם ישראל שהיו פרוכי עבודה קשה ונצטוו משה לבשרם.

רבי בצלאל ב"ר אברהם אשכנזי¹⁵ זיע"א, שיטה מקובצת, מסכת כתובות דף קיא ע"א

תלמידי הרשב"א

וז"ל תלמידי הרשב"א ז"ל השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תמצאו את דודי וגו' ההוא כנסת ישראל דקאמרי לאומות העולם אחר שהשביע הקדוש ברוך הוא את אומות העולם שלא ישתעבדו כו' וקרי להו בנות ירושלים על שם שהם עכשו בירושלים וה"ק לא תשתעבדו בהם יותר מדאי כדי שתגרמו לי לעורר לי אהבתם שלא בזמנה שהקב"ה אינו יכול לראות צרה גדולה לישראל שלא יושיעם כדאמרי' בעלמא כשיגיע זמנם ליגאל הקדוש ברוך הוא מעמיד עליהם מלך שגזרותיו כהמן ומחזירן למוטב ומיד הם נגאלין ע"כ.

ואם תעוררו. משמע שלא יעוררו את עצמן לירושלים¹⁶ ושלא יגלו את סוד העבור לאומות העולם כגון הא דאמרי' בביריתא דשמואל נולד קודם חצות או אחר חצות דהיינו סוד העיבור ודכוותיה. אני מתיר כלומר אתם נמסרין ביד אומות העולם שיצודו אתכם. בצבאות או באילות השדה שצדין אותם ואוכלין אותן צבאות לשון צבי ואילות לשון חיה.

¹⁴ יכול להיות כוונתו למשיח בן יוסף, ויש לומר שאפילו הכי לא הגיע כלל וכלל.

¹⁵ רבי בצלאל ב"ר אברהם אשכנזי זיע"א – נולד בשנת ה'רפ"ף, רבותיו: רבי דוד בן זמרא זיע"א, ורבי ישראל די קורניאל זיע"א; תלמידיו: האר"י הק' זיע"א, רבי שלמה עדני זיע"א (בעל פירוש המשנה "מלאכת שלמה"); חיבוריו: שיטה מקובצת (או 'אסיפת זקנים') על מסכתות התלמוד; כללי התלמוד; ספר שאלות ותשובות; ספר דרשותיו ומאמריו; נפטר בשנת ה'שנ"ה

¹⁶ וניתן לומר על כך שג"כ לא יכתבו ספרים שמותר להקריב קורבן פסח וכיו"ב

דף לימוד לשיעורי וידאו

וכן ראוי להביא מדב"ק של תלמידו של הרשב"א ובוודאי חברותא של הריטב"א, **רבנו בחיי ב"ר אשר נ' חלואה** זיע"א, חומש בראשית, פרק לד פסוק ח' ודע כי יש בפרשת הזאת באור למה שאירע ליעקב עם עשו אחיו, ורמז ג"כ לדורות למה שעתיד שיארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחוז דרכיו של יעקב שהתקין עצמו לשלשה דברים, למלחמה לתפלה לדורון. למלחמה הוא שכתוב ויחץ את העם אשר אתו וכתוב ויאמר אם יבא עשו וגו', לתפלה הוא שאמר אלהי אבי אברהם וגו' הצילני נא, לדורון הוא שכתוב עזים מאתים וגו'. וממנו ראה חזקיה המלך וכן עשה שהתקין עצמו לג' דברים אלו כלפי סנחריב מלך אשור, דכתיב (מלכים ב' יח) ויתן חזקיהו את כל הכסף. וכתוב (דה"ב לב) ויתן שרי מלחמות על העם, וכתוב (מלכים ב' יט) ויתפלל חזקיהו לפני ה'. וכן אנחנו צריכים ללכת בדרכי האבות להתקין עצמנו להקביל פניהם במנחה ובלשון רכה ובתפלה לפני ה' יתעלה, **אבל במלחמה אי אפשר שנאמר (שיר ב) השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו'.** **השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות:**

ריטב"א (תלמיד הרשב"א)

רבי יום טוב ב"ר אברהם אשבילי 'ריטב"א' זיע"א, מסכת יומא דף לח ע"א

אלכסנדריה של מצרים. פי' דאע"ג דכתיב לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כבר פירשו בסיפרי לגור שם אי אתה חוזר אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש את הארץ. ומיהו תמיהא מילתא על מה סמכו העולם לגור בזמן הזה במצרים כגון הרמב"ם ז"ל וכמה גדולים אחרים. וי"א שאותן עיירות כבר נתבלבלו ונחרבו ואלו עיירות אחרות הן שנתיישבו אח"כ וה"ר אליעזר ממץ תירץ שלא אסר הכתוב אלא להולך בדרך ההוא שמא"י והמדבר למצרים דהכי כתיב קרא לא תוסיפון לשוב בדרך הזה. **והנכון יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל בזמן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי הארץ כל חוצה לארץ אחד הוא ואין איסור אלא שלא לצאת מדעת מן הארץ לחוצה לארץ:**

רבי יום טוב ב"ר אברהם אשבילי 'ריטב"א' זיע"א, מסכת כתובות דף קיא ע"א

ושלא יגלו סוד העיבור. פי' ר"ת ז"ל לעובדי כוכבים ומזלות כדאמרין כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים זהו סוד העיבור:

רבי יום טוב ב"ר אברהם אשבילי 'ריטב"א' זיע"א, הגדה של פסח לריטב"א

ואתן לעשו את הר שעיר וכו'. מפני זכותו של יצחק, **וצוה הכתוב שלא יתגרו בו מלחמה כלל** כדכתיב (דברים ב') כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, רמז על סורו ועניינו, שהוא איש שעיר, ומקומו הר שעיר, וחלקו השעירים, והוא עתיד לקבל עוונותיהן וגזרותיהם של ישראל לעתיד לבא כי אח לצרה יולד (משלי י"ז), וכדי להודיע לכל כי יעקב הוא זרעו של יצחק ושל אברהם בלבד ובו מתקיימת גזירת כי גר יהיה זרעך וכו', יעקב ובניו בלבד ירדו מצרים, **וכשם שקיים להם גזירת הגלות כל שכן וכש"כ שיקיים להם גזירות הטובות**, שנאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, שדן אותן כמידתם בנגעים רבים ובמכת בכורות, כמו שנאמר (שמות י"ח) כי בדבר אשר זדו עליהם כמ"ש המתרגם (אונקלוס שם), ועל זה סידר המסדר ואמר ברוך שומר וכו'.

דף לימוד לשיעורי וידאו

המאירי

רבי מנחם ב"ר שלמה למשפחת המאירי זיע"א, המאירי על מסכת כתובות דף קיא ע"א
וכשם שאסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות
שכל מקום שחכמה ויראת חטא מצויים שם דינו כארץ ישראל וכמו שאמרו כל
הדר בבבל כאלו דר בארץ ישראל

ועל דברים אלו ביסס הרי"ף דבריו באגרת עד"ר

רבי מנחם ב"ר שלמה למשפחת המאירי זיע"א, בית הבחירה למאירי, מסכת בבא בתרא דף ט
ע"א
ויש מפרשים בו שהוא נחשב להם לצדקה כשמקבלין אותו בשמחה
וסובלים עול גלותם לכבוד השם:

רבי מנחם ב"ר שלמה למשפחת המאירי זיע"א, פירוש לתהלים, מזמור עח פס' ט'
ואמ' בני אפרים נושקי רומי קשת פירשו כמה מפרשים שרמז על מה שנאמ' בדברי
הימים (א ד כא) ובני אפרים שותלח וברד בנו וגו' והרגום אנשי גת הנולדים בארץ כי
ירדו לקחת מקניהם (בחזקה) ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים. **ופירשו על זה**
שמלחמה גדולה היתה ושהיתה במדבר שהלכו בגת בלא מצות האלו נגפו במלחמה.

ומלת 'נושקי' ר"ל 'מזיינים' ורומי מענין רמה בים (שמות טו) כלומר ולא יחיו כאבותם
להתיאש מעשרת הדברים **כנגד רצון האל כבני אפרים שהיו נשענים על גבורתם**
והיו מזיינים עצמם ויורים קשתותיהם והפכו עורף ואע"פ שלא נזכר זה בתורה
הם פירשו שזה שנא' בדה"י הוא זה הענין.

ונושקי רומי קשת הוא בא 'סמוך על סמוך'¹⁸ כמו חכמי יועצי פרעה (ישעי' יט א) כלומר
כאותם המזדיינים שביורי קשתות.

ובדרש פי' ענין זה וענין דה"י בגלות מצרים **שיצאו בני אפרים קודם הקץ בבטחם**
על גבורתם וקרה להם זה.

ולי נראה לפרש שבני אפרים נאמר על כל ישראל על שם מלכות ישראל שהיה משבט
אפרים כמו שביארנו בספרי הנבואה ואמ' עליהם דרך כלל שהיו בוטחים
בגבורתם ועושים מלחמותיהם כנגד רצון האל וחזר ואמר עליהם שלא
שמרו ברית אלקים וששכחו עלילותיו ר"ל פעולתיו והנפלאות אשר עשה...

רבי מנחם ב"ר שלמה למשפחת המאירי זיע"א, חבור התשובה, משיב נפש מאמר א' פ"א
אך לפי מה שפרשנו בפשוטי המקראות היתה כונתו בענין כבסי מרעה לבך וגו', שאלו היו
מתעוררים לתשובה היו מקבלים ענש בארצם ולא ישיגם תכלית העונש, ר"ל הגלות,
ועל זה אמר גם כן [יר' ו'] הוסרי ירושלם פן תקע נפשי ממך פן אשימך שממה ארץ לא
נושבה, **שזה אמנם הוראה על גלותם אם לא ישובו**, כמו שארע להם כן בסוף
עניים שהם לא שבו והגיע אליהם מה שנגזר עליהם וגלו מארצם, ואף גם זאת
בהיותם בארץ אויביהם גם שם יד יי תנחם בתשובתם, ר"ל שתועילם להקל צרות

¹⁸ 'סמוך על סמוך' – זוהי מושג בלימוד המקרא שבא לו' שמכפילים תיבה כלשהי שהיא בעלת משמעות דומה
לזו שלפניה, כגון: **בראשית ז' כב'**: "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו"; **שמואל ב' כ"ד ט'** "וואת מספר מפקד
העם"; **ישעי' יט יא** "חכמי יועצי פרעה"; **ישעי' כה יב** "ומבצר משגב"; **ירמ' מו ט** "תפשי דרכי קשת";
יחזקאל ל"א "מבחר וטוב לבנון"; **איוב כ'** "נהרי נחלי דבש וחמאה"; ועוד הרבה דרך פירוש זה נפוצה בעיקר
אצל הרד"ק ובין היתר אצל שאר חכמי ספרד. במקרה דידן "נושקי רומי" (לפי הרד"ק, המאירי, רבי שלמה
אבן מלך זיעועכ"א וכיו"ב).

דף לימוד לשיעורי וידאו

הגלות מעליהם ואם אפשר שלא תועילם לצאת ממנו עד הזמן הנגזר בו אחר שהוא הענש המיוחד להם לקבלו על השתקעם במעשיהם, שזה אמנם, ר"ל בא הגאולה על יד התשובה קודם הקץ או בואה בעת הקץ בלתי התשובה אם העדרה בלתי שתיים הוא ממה שחלקו בו בעלי הדרש [סנהדרין צ"ד ע"ב] אין זה מקומן, **אבל מכל מקום תועיל התשובה תוך ימי הגלות להמעיט עונש הגלות**, ר"ל להקל הצרות מעליהם ולהעמידם שלמים ושקטים, ובעת הוסיפם פשע בתוך הגלות יהיה הענש גם כן להכביד הצרות ולתכוף עליהם הרדיפות, כמו שנראה בגלות מצרים

הרי"ף

לגבי הרי"ף הרי תלמידיו כן הביאו סוגיא זו להלכה, כגון רבי יהודה הלוי דיבר על כך בפיוטיו, ומתלמידי תלמידיו הרמב"ם באגרת תימן

אבל מה שהרי"ף ג"כ לא הביא זה 'אתחלתא דגאולה' ו'קץ מגולה'

ומצינו שהרי"ף תמצת לנו הלכה לגבי חילול שבועת שוא ועונשה שגורמת לכך שחיה רעה באה לעולם, ה"י,

רבנו יצחק אלפסי 'רי"ף' זיע"א, מסכת שבת דף יג עמוד ב

בעון גזל הגובאי עולה והרעב הווה ובני אדם אוכלין בשר בניהם ובנותיהם שנאמר שמעו הדבר הזה פרות הבשן אשר בהר שומרון העושקות דלים הרוצצות אביונים וגו' [דף ל"ג ע"א] בעון עינוי הדין ועוות הדין וקלקול הדין ועון ביטול תורה חרב וביזה ודבר בא לעולם ובצורת באה ובני אדם אוכלין ואינן שבעים ואוכלין לחמם במשקל שנא' והבאתי עליכם חרב וגו' **בעון שבועת שוא ושבועת שקר וחלול השם וחלול שבת חיה רעה באה לעולם ובהמה כלה ובני אדם מתמעטים והדרכים משתוממים** שנא' ואם באלה לא תוסרו לי אל תקרי באלה אלא באלה וכתוב והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והכריתיה את בהמתכם והמעטה אתכם ונשמו דרכיכם וכתוב **בשבועת שקר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך אני ה'** **ובחילול השם כתיב ולא תחללו את שם קדשי** ובחילול שבת מחלליה מות יומת וילפינן חלול חלול משבועת שקר בעון שפיכות דמים בית המקדש חרב ושכינה מסתלקת מישראל שנאמר ולא תחניפו את הארץ וגו' הא אם אתם מטמאין אותה אין אני שוכן בתוכה בעון גלוי עריות וע"ז והשמטת שמיטין וויבולות גלות בא לעולם ומגלים אותן ממקומן ובאין אחרים ויושבין תחתיהן שנאמר ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה וגו' בעון נבלות הפה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ובחורי שונאי ישראל מתים ויתומים ואלמנות צועקין ואינן נענן שנאמר על כן על בחוריו לא ישמח ה' ואת יתומיו ואת אלמנותיו לא ירחם כי כלו חנף ומרע וכל פה דובר נבלה בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה מאי ועוד ידו נטויה אמר רב נחמן בר אבא אמר רב הכל יודעין למה כלה נכנסה לחופה אלא כל המנבל את פיו ומוציא דבר נבלה מפיו אפילו חותמין עליו גזר דין של שבעים שנה לטובה הופכין אותו לרעה ואמר רבה בר רב שילא כל המנבל את פיו מעמיקין לו גיהנם שנא' שוחה עמוקה פי זרות רב נחמן בר יצחק אמר אף השומע ושותק שנא' זעום ה' יפול שם אמר רב אושעיא כל הממרק עצמו לדבר עבירה חבורות ופצעים יוצאות בו שנאמר חבורות פצע תמרוק ברע:

דף לימוד לשיעורי וידאו

הרא"ש

ולגבי הרא"ש, כן פסק בתוספות רא"ש וכן תלמידיו ותלמידי תלמידיו כולם הביאו מעניין איסור שלוש השבועות

רבי אשר ב"ר יחיאל 'הרא"ש'¹⁹ זיע"א, מסכת ברכות, פרק ז סימן כב

[דף מח ע"ב] אמר רב נחמן משה תיקן להם ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ דוד ושלמה תקנו **בונה ירושלים** דוד תיקן על ישראל עמך [ועל ירושלים עירך] ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. ולא בעי למימר שלא ברכו אותה ברכה עד דוד ושלמה דהא לקמן דרשינן כולהו מקרא אלא דוד ושלמה תקנו המטבע לפי מה שנתוסף טובה לישראל. **הטוב והמטיב ביבנה תקנוה בהרואי ביתר** וקבעוה בברכת המזון שכולה הודאה ואמרי' בירושלמי **כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד**²⁰ ולכך סמכוה אצל **בונה ירושלים** :

רבי אשר ב"ר יחיאל 'הרא"ש' זיע"א, תוספות רא"ש מסכת ברכות דף מח ע"ב

הטוב והמטיב ביבנה תקנוה. וקבעוה בברכת המזון לפי שכולה הודאה, ואמרינן בירושלמי **כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא משיח בן דוד** ולכך סמכו אותה אצל **בונה ירושלים**.

רבי אשר ב"ר יחיאל 'הרא"ש' זיע"א, תוספות רא"ש על כתובות דף קיא ע"א

בבלה יובאו ושמה יהיו. אע"ג דהאי קרא בגלות ראשון כתיב **מסתברא דאגלות שני נמי קפיד קרא** :

שלא יגלו סוד העיבור. ישראל לאומות העולם כדאמרינן כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וזהו סוד העיבור :

רבי אשר ב"ר יחיאל 'הרא"ש' זיע"א, אורחות חיים, אות קד

אל תונה לשום נכרי כי אין נכרי שאין לו שעה (ה) **ועברתם שמורה נצח**.

ויש עוד מה להביא בשם רבו, חבריו, וכן צאצאיו ותלמידיו

רבי יעקב ב"ר אשר 'בעל הטורים' זיע"א, בעל הטורים, בראשית, פרק נ' פס' כה

וישבע יוסף את בני ישראל - ולא השביע לבניו אלא אמר להם בשכם לקחתם אותי ושמה תחזירוני. **ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ**, כי יוסף [ידע] את הקץ כי יעקב גלה לו :

¹⁹ ח"י - ה'פ"ז

²⁰ ביטוי שנועד להחדיר את המשמעות שללא משיח בן דוד אין מציאות של הרמת קרן ישראל ואם תמצא מציאות כזו של הרמת 'קרנם של ישראל' ללא ביאת משיח בן דוד' אזי שאין מדובר כלל וכלל ב'הרמת קרנם של ישראל' אלא ב'מרידה באוה"ע'.

ועוד הדבר נאמר שסמכוה ל'בונה ירושלים' לרמוז רמז עבה שמשום שהכיצד נדע מי הוא מב"ד, אלא רק אם יבנה ביהמ"ק **בקדושה ובטהרה**.

דף לימוד לשיעורי וידאו

רבי יעקב ב"ר אשר 'בעל הטורים' זיע"א, בעל הטורים, בראשית, פרק לב, פסוק ה
עם לבן גרתי - כלומר אע"פ שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות. ואחר עד עתה.
וא"ת א"כ שקיימת המצות בא והלחם עמי, ואחר עד עתה, כלומר אני צריך
להתאחר עד שיעברו עתה ע' שלא בבל ותי' של מצרים וה' אלפים של גלות אדום ויבא
אלף הששי שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר
עשו (עובדיה א, כא).

סיכום

מילא היו אומרים דברים מבוססים על אדני התורה והדעת, אבל גם להמציא דברים וגם אח"כ
לגלות שבכלל לא ישבו ללמוד תורה אלא מצטטים סיסמאות אחד מהשני זה מעיד לא רק על
בורות תורנית אלא ג"כ על רשעות.

בשכמל"ו